
HOF VAN JUSTITIE 5 JUNI 2014

MEDEDINGING

Europees mededingingsrecht – Horizontale overeenkomsten – Schadevorderingen – Schade die voortvloeit uit de toepassing door een onderneming van een hogere prijs wegens het bestaan van een verboden kartel waaraan deze onderneming niet deelneemt (“Umbrella pricing”) – Causaal verband

Artikel 101 VWEU staat in de weg aan een uitlegging en toepassing van het intern recht van een lidstaat volgens welke het categorisch is uitgesloten dat de ondernemingen die bij een kartel zijn betrokken, civielrechtelijk aansprakelijk worden gehouden voor schade die voortvloeit uit het feit dat een niet aan dit kartel deelnemende onderneming, gelet op de praktijken van dat kartel, hogere prijzen heeft toegepast dan de prijzen die zij zonder kartel had kunnen hanteren.

Kone AG e.a. / ÖBB-Infrastruktur AG

Zet.: T. von Danwitz (kamerpresident), A. Rosas (rapporteur), E. Juhász, D. Sváby en C. Vajda (rechters)

OM: J. Kokott (advocaat-generaal)

Pl.: Ms. H. Wollman, D. Hauck, E. Hold, A. Traugott, S. Riegler, A. Reidlinger, T. Kustor, E. Rittenauer en A. Egger en P. Gentili

Zaak: C-557/12

1. Het verzoek om een prejudiciële beslissing betreft de uitlegging van artikel 101 VWEU.
2. Dit verzoek is ingediend in het kader van een geding tussen [...] Kone AG (hierna: “Kone”) [...] [e.a.], die [...] aan kartels voor de installatie en het onderhoud van liften en roltrappen hebben deelgenomen, en ÖBB-Infrastruktur AG (hierna: “ÖBB-Infrastruktur”), een dochteronderneming van de [...] Oostenrijkse spoorwegen [...], betreffende de vraag of vergoeding kan worden gevorderd van de schade die deze laatste stelt te hebben geleden door de hoge prijzen die zij in de door haar met niet aan die kartels deelnemende ondernemingen gesloten overeenkomsten heeft betaald.

Toepasselijke bepalingen

3. [...]
4. Volgens artikel 1311, tweede zin van het ABGB is degene die “inbreuk maakt op een wet die ertoe strekt per toeval ontstane schade te voorkomen” (“wet ter bescherming tegen schade”) (“Schutzgesetz”), aansprakelijk voor de veroorzaakte schade.

Hoofdgeding en prejudiciële vraag

5. [...]
6. Op 21 februari 2007 heeft de Europese Commissie aan Kone [...] [e.a.] een geldboete van in totaal 992 miljoen euro

CONCURRENCE

Droit européen de la concurrence – Accords horizontaux – Actions en dommages et intérêts – Dommages résultant du prix plus élevé appliqué par une entreprise en conséquence d’une entente interdite, à laquelle elle ne participe pas (« Umbrella pricing ») – Lien de causalité

L’article 101 TFUE s’oppose à une interprétation et à une application du droit interne d’un Etat membre qui consiste à exclure de manière catégorique que des entreprises participant à une entente répondent sur le plan civil de dommages résultant de prix qu’une entreprise ne participant pas à cette entente a fixés, en considération des agissements de ladite entente, à un niveau plus élevé que celui qui aurait été appliqué en l’absence d’entente.

opgelegd wegens hun deelname aan afspraken betreffende de installatie en het onderhoud van liften en roltrappen in België, Duitsland, Luxemburg en Nederland.

7. [...]

8. Het in het hoofdgeding aan de orde zijnde kartel (hierna: “betrokken kartel”) was erop gericht om voor de verkozen onderneming een hogere prijs zeker te stellen dan de prijs die onder normale concurrentievoorwaarden had kunnen worden verkregen. Daardoor is de mededinging en met name de prijsontwikkeling ten opzichte van die voorwaarden vervalst.

9. Volgens de verwijzende rechter hebben de karteldeelneemers geprobeerd onderling af te stemmen met betrekking tot meer dan de helft van het marktvolume op het gebied van nieuwe installaties in heel Oostenrijk. Meer dan de helft van de betrokken projecten werd in consensus aan een van hen toebedeeld, zodat er over minstens een derde van het marktvolume concreet is afgestemd. [...] Het gedrag van de karteldeelneemers heeft ertoe geleid dat de marktprijzen zich zelfs in de laatste jaren vóór 2004 nauwelijks hebben bewogen en dat hun marktaandelen nagenoeg gelijk zijn gebleven.

10. ÖBB-Infrastruktur stelt dat daardoor sprake was van “beschermden prijzen” (“umbrella effect”) en vordert van verzoeksters [...] vergoeding van de schade – begroot op

1.839.239,74 EUR – die zij heeft geleden als gevolg van het feit dat zij van derde concurrenten die niet aan het kartel deelnamen, liften en roltrappen voor een hogere prijs heeft gekocht dan bij een markt zonder mededingingsregeling het geval zou zijn geweest, aangezien deze derde ondernemingen in het zog van het kartel hun prijzen aan het hogere niveau hebben aangepast.

11. [...]

12. [...] het Oberste Gerichtshof [...] vraagt zich af onder welke voorwaarden deelnemers aan een kartel aansprakelijk kunnen worden gesteld, rekening houdend met artikel 101 VWEU en de rechtspraak van het Hof, met name de arresten *Courage en Crehan* (C-453/99, EU:C:2001:465), *Manfredi e.a.* (C-295/04-C-298/04, EU:C:2006:461) en *Pfleiderer* (C-360/09, EU:C:2011:389).

13. Volgens de rechtspraak van de Oostenrijkse rechterlijke instanties moet degene die schadevergoeding op grond van niet-contractuele aansprakelijkheid vordert het bewijs leveren dat er sprake is van een adequaat causaal verband en van onrechtmatigheid, dat wil zeggen aantonen dat inbreuk is gemaakt op een wet die beschermt tegen schade in de zin van artikel 1311 van het ABGB.

14. De verwijzende rechter preciseert dat een schadeveroorzaker volgens het begrip “adequate causaliteit” aansprakelijk is voor alle, ook toevallige gevolgen waarmee hij *in abstracto* rekening heeft te houden, maar niet voor atypische gevolgen. Ingeval een kartelbuitenstaander profijt trekt uit het feit dat hij een “beschermd prijs” kan hanteren, bestaat volgens deze rechtspraak geen adequaat causaal verband tussen het kartel en de eventueel door de afnemer geleden schade, aangezien het om indirecte schade gaat, als nevenwerking van een zelfstandige, op de eigen ondernemingsoverwegingen van de kartelbuitenstaander gestoelde beslissing. [...]

15. Wat de vraag van de onrechtmatigheid betreft, heeft het Oberste Gerichtshof geoordeeld dat, wanneer vermogensschade wordt veroorzaakt, er [...] slechts dan een schadevergoedingsplicht ontstaat wanneer de onrechtmatigheid van het schadetoebrengende feit voortvloeit uit de schending van verplichtingen uit overeenkomst, de schending van absolute rechten of de overtreding van wetten strekkende tot bescherming tegen schade (“Schutznormen”). Doorslaggevend is dus de vraag of de norm die de schadeveroorzaker heeft overtreden, ertoe strekt de belangen van de gelaedeerde te beschermen. Dat is niet het geval bij de toepassing van afgeschermde prijzen (“umbrella pricing”), aangezien dan niet is voldaan aan het relativiteitsvereiste. [...]

16. [...] Op grond van de voorrang van het Unierecht is de gestelde vraag van beslissende betekenis, omdat het te betwijfelen valt of aan het door het Hof geformuleerde effectiviteitsbeginsel wordt voldaan wanneer wordt geoordeeld dat er geen aanspraak is op schadevergoeding.

17. Daarom heeft het Oberste Gerichtshof [...] het Hof verzocht om een beslissing over de volgende prejudiciële vraag:

“Moet artikel 101 VWEU (art. 81 en 85 EG-Verdrag) aldus worden uitgelegd dat eenieder van karteldeelnemers vergoeding kan verlangen van de schade die hij heeft geleden als gevolg van de prijsstelling door een kartelbuitenstaander, die in het zog van de hogere marktprijs zijn eigen prijzen voor zijn producten meer heeft verhoogd dan hij zonder het kartel zou hebben gedaan (‘umbrella pricing’), zodat op grond van het door het Hof [...] geformuleerde doeltreffendheidsbeginsel een desbetreffende aanspraak in het nationaal recht moet worden aanvaard?”

Beantwoording van de prejudiciële vraag

18. [...]

19. Met zijn vraag wenst de verwijzende rechter in wezen te vernemen of artikel 101 VWEU in de weg staat aan een uitlegging en toepassing van het recht van een lidstaat volgens welke het om juridische redenen categorisch is uitgesloten dat de ondernemingen die bij een kartel betrokken zijn, civiel aansprakelijk zijn voor schade die voortvloeit uit het feit dat een niet bij dit kartel betrokken onderneming, gelet op de praktijken van dat kartel, hogere prijzen heeft vastgesteld dan zij daarzonder had kunnen doen.

20. [...]

21. Aan de volle werking van artikel 101 VWEU en met name aan het nuttige effect van het bij deze bepaling gestelde verbod zou worden afgedaan indien niet eenieder vergoeding zou kunnen vorderen van schade die hem is berokkend door een overeenkomst of een gedraging die de mededinging kan beperken of vervalsen (arresten *Courage en Crehan*, EU:C:2001:465, punt 26; *Manfredi e.a.*, EU:C:2006:461, punt 60; C-199/11, *Otis e.a.*, EU:C:2012:684, punt 41 en C-536/11, *Donau Chemie e.a.*, EU:C:2013:366, punt 21).

22. Bijgevolg kan eenieder vergoeding van de geleden schade vorderen wanneer er een causaal verband tussen die schade en een door artikel 101 VWEU verboden mededingingsregeling of onderling afgestemde feitelijke gedraging bestaat (arresten *Manfredi e.a.*, EU:C:2006:461, punt 61 en *Otis e.a.*, EU:C:2012:684, punt 43).

23. Door het recht van elke persoon op vergoeding van dergelijke schade worden de mededingingsregels van de Unie immers gemakkelijker toepasbaar en worden – vaak verborgen – overeenkomsten of praktijken die de mededinging kunnen beperken of vervalsen, minder aantrekkelijk. In zoverre kunnen schadevorderingen wezenlijk bijdragen tot de handhaving van daadwerkelijke mededinging in de Europese Unie (arresten *Courage en Crehan*, EU:C:2001:465, punt 27; *Manfredi e.a.*, EU:C:2006:461, punt 91; *Pfleiderer*, EU:C:2011:389, punt 29; *Otis e.a.*, EU:C:2012:684, punt 42 en *Donau Chemie e.a.*, EU:C:2013:366, punt 23).

24. Bij gebreke van Unierechtelijke regelgeving op dit gebied is het een aangelegenheid van de interne rechtsorde van elke lidstaat om de regels vast te stellen voor de uitoefening van het recht om vergoeding te vorderen van de schade die uit een door artikel 101 VWEU verboden mededingingsregeling of onderling afgestemde feitelijke gedraging voortvloeit, met inbegrip van de regels voor de toepassing van het begrip “causaal verband”, mits het gelijkwaardigheidsbeginsel en het doeltreffendheidsbeginsel in acht worden genomen (arrest *Manfredi e.a.*, EU:C:2006:461, punt 64).

25. Derhalve mogen de procesregels voor de vorderingen die worden ingediend ter bescherming van de rechten die de justitiabelen aan de rechtstreekse werking van het recht van de Unie ontnemen, niet ongunstiger zijn dan die welke voor soortgelijke vorderingen naar nationaal recht gelden (gelijkwaardigheidsbeginsel), en de uitoefening van de door de rechtsorde van de Unie verleende rechten in de praktijk niet onmogelijk of uiterst moeilijk maken (doeltreffendheidsbeginsel) (zie arresten *Courage en Crehan*, EU:C:2001:465, punt 29; *Manfredi e.a.*, EU:C:2006:461, punt 62; *Pfleiderer*, EU:C:2011:389, punt 24 en *Donau Chemie e.a.*, EU:C:2013:366, punt 27).

26. Deze regels moeten dienaangaande inzonderheid op het gebied van het mededingingsrecht de doeltreffende toepassing van de artikelen 101 en 102 VWEU onverlet laten (zie arresten C-439/08, *VEBIC*, EU:C:2010:739, punt 57; *Pfleiderer*, EU:C:2011:389, punt 24 en *Donau Chemie e.a.*, EU:C:2013:366, punt 27).

27. In het hoofdgeding voert ÖBB-Infrastruktur aan dat de door haar geleden schade gedeeltelijk door het betrokken kartel is veroorzaakt, doordat de marktprijs door dit kartel op een zodanig hoog peil kon worden gehandhaafd dat de concurrenten die niet tot dat kartel behoorden, zelf profijt uit die hogere marktprijs hebben kunnen trekken voor zover die meer bedroeg dan zonder dat kartel het geval zou zijn geweest [...].

28. Niemand van de belanghebbenden [...] betwist dat dit fenomeen van prijsafscherming (“umbrella pricing”) in bepaalde omstandigheden als een van de mogelijke gevolgen van een kartel wordt erkend. Verzoeksters in het hoofdgeding betwisten daarentegen in hoofdzaak dat het recht van de Unie aldus kan worden uitgelegd dat op “umbrella pricing” gebaseerde schadevorderingen door dit recht worden aanvaard.

29. In dit verband moet erop worden gewezen dat de marktprijs een van de voornaamste gegevens is die door een onderneming in aanmerking worden genomen om de prijs vast te stellen waartegen zij haar producten of diensten aanbiedt. Wanneer een kartel erin slaagt om voor bepaalde producten een kunstmatig hoge prijs te handhaven en tegelijk is voldaan aan sommige marktvoorwaarden [...] kan niet worden uitgesloten dat de concurrerende onderneming – als kartelbuitenstaander – ervoor kiest om de prijs van haar aanbiede-

dingen op een hoger niveau vast te stellen dan zij in normale mededingingsvoorwaarden zou hebben gedaan, dat wil zeggen wanneer dit kartel niet bestond. Zelfs indien de vaststelling van de prijs waartegen een product wordt aangeboden, als een louter zelfstandige beslissing van de niet aan het kartel deelnemende onderneming moet worden beschouwd, dient in die context niettemin te worden geconstateerd dat deze beslissing mogelijkerwijs op basis van een door dit kartel vervalste marktprijs is genomen, en bijgevolg indruist tegen de mededingingsregels.

30. [Hieruit] volgt [...] dat het feit dat de afnemer van een onderneming die geen lid van een kartel is maar die economisch in staat wordt gesteld om een afgeschermd prijs vast te stellen, schade lijdt doordat hij een hogere koopprijs moet betalen dan de prijs die zonder dit kartel zou zijn toegepast, een van de mogelijke gevolgen van dat kartel is, waarvan de kartelleden niet onwetend kunnen zijn.

31. [...] uit de verwijzingsbeslissing [blijkt] dat het Oostenrijks recht op categorische wijze het recht uitsluit om in een situatie zoals die in de onderhavige zaak vergoeding te vorderen, op grond dat het causale verband tussen de geleden schade en het betrokken kartel bij gebreke van een contractuele band met een lid van dit kartel wordt geacht te zijn verbroken door de autonome beslissing van de onderneming die niet aan dat kartel deelneemt maar die wegens het bestaan daarvan een beschermd prijs heeft kunnen hanteren (“umbrella pricing”).

32. Het is juist dat het in beginsel [...] aan de interne rechtsorde van elke lidstaat staat om de regels betreffende de toepassing van het begrip causaal verband vast te stellen. Uit de [...] rechtspraak van het Hof volgt evenwel dat deze nationale regels de volle werking van het mededingingsrecht van de Unie dienen te garanderen (zie in die zin arrest *VEBIC*, EU:C:2010:739, punt 63). Aldus dienen deze regels specifiek rekening te houden met het doel dat door artikel 101 VWEU wordt nagestreefd, namelijk te waarborgen dat een doeltreffende en niet vervalste mededinging in de interne markt behouden blijft en de prijzen dus op basis van de vrije mededinging tot stand komen. In die omstandigheden heeft het Hof geoordeeld dat de nationale regels [...] eenieder het recht moeten verlenen om vergoeding van de geleden schade te vorderen.

33. Aan de volle werking van artikel 101 VWEU wordt echter afbreuk gedaan indien het nationaal recht het recht van eenieder om vergoeding van de geleden schade te vorderen op categorische wijze en los van de specifieke omstandigheden van het concrete geval afhankelijk stelt van het bestaan van een rechtstreeks causaal verband en het dit recht volledig uitsluit wanneer de betrokkene geen contractuele band met een lid van het kartel had, maar wel met een niet aan dat kartel deelnemende onderneming waarvan het prijsbeleid nochtans het resultaat van dit kartel is [...].

34. Bijgevolg kan de benadeelde van een beschermde prijs (“umbrella pricing”) vergoeding van de geleden schade van de leden van een kartel vorderen, ook al heeft hij geen contractuele band met hen, wanneer vaststaat dat dit kartel in de concrete omstandigheden van de zaak en met name gelet op de specifieke kenmerken van de betrokken markt ertoe kon leiden dat autonoom optredende derden een beschermde prijs toepasten en de kartelleden niet onwetend konden zijn van die omstandigheden en kenmerken. Het staat aan de verwijzende rechter om na te gaan of deze voorwaarden zijn vervuld.

35. Kone [e.a.] [...] voeren aan dat vorderingen tot vergoeding van de schade die wordt geleden door de hoge prijzen die de toepassing van een beschermde prijs meebrengt, punitieve schadevorderingen zijn, aangezien tegenover de door ÖBB-Infrastruktur geleden schade geen verrijking staat van verzoeksters in het hoofdgeding. Opgemerkt zij evenwel dat de regels inzake niet-contractuele aansprakelijkheid het bedrag van de voor vergoeding in aanmerking komende schade niet afhankelijk stellen van de winst die is behaald door degene die de betrokken schade door zijn fout heeft veroorzaakt.

36. Voornoemde verzoeksters stellen bovendien dat dergelijke schadevergoeding de betrokken ondernemingen ervan kan doen afzien om de mededingingsautoriteiten te helpen bij het onderzoek van zaken, hetgeen niet met het doeltreffendheidsbeginsel strookt. In herinnering moet evenwel worden geroepen dat de clementieregeling een regeling betreft die door de Commissie is vastgesteld [...], die geen wettelijke rechtskracht heeft en die niet dwingend is voor de

lidstaten (arrest *Pfleiderer*, EU:C:2011:389, punt 21). Deze clementieregeling kan er dan ook niet toe leiden dat particulieren niet het recht zouden hebben om voor de nationale rechterlijke instanties vergoeding te vorderen van de schade die zij wegens schending van artikel 101 VWEU hebben geleden.

37. Gelet op alle voorgaande overwegingen dient op de voorgelegde vraag te worden geantwoord dat artikel 101 VWEU aldus moet worden uitgelegd dat het in de weg staat aan een uitlegging en toepassing van het intern recht van een lidstaat volgens welk het om juridische redenen categorisch is uitgesloten dat de ondernemingen die bij een kartel zijn betrokken, civielrechtelijk aansprakelijk worden gehouden voor schade die voortvloeit uit het feit dat een niet aan dit kartel deelnemende onderneming, gelet op de praktijken van dat kartel, hogere prijzen heeft toegepast dan de prijzen die zij zonder kartel had kunnen hanteren.

38. [...]

Het Hof (5de k.) verklaart voor recht:

Artikel 101 VWEU moet aldus worden uitgelegd dat het in de weg staat aan een uitlegging en toepassing van het intern recht van een lidstaat volgens welk het om juridische redenen categorisch is uitgesloten dat de ondernemingen die bij een kartel zijn betrokken, civielrechtelijk aansprakelijk worden gehouden voor schade die voortvloeit uit het feit dat een niet aan dit kartel deelnemende onderneming, gelet op de praktijken van dat kartel, hogere prijzen heeft toegepast dan de prijzen die zij zonder kartel had kunnen hanteren.